

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 786.8

ТЕХНІКО-ВИРАЖАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО БАЯННОГО ВИКОНАВСТВА

Андрійчук П.О.

Київський національний університет культури і мистецтв

Музичній культурі притаманне постійне прагнення до оновлення. Проявом цієї тенденції може бути включення в баянний репертуар творів, які відносяться до різних стильових напрямків, в тому числі й естрадної музики. Використання баяну в джазі пов'язане з висуненням нових вимог до виконавця – як технічного, так і образного характеру. Необхідними є вміння грати свінг, орієнтуватися у цифровці, мати хист до вільної трактовки джазового стандарту, що проявлялося б у доречній інтерпретації. Виконуючи ж твори, пов'язані з латиноамериканською музикою, важливим є дотримання не лише характерного ритму, але й відтворення належної експресивності подачі музичного матеріалу.

Ключові слова: баян, виконання, естрадна музика, джаз, танго нуево, вимоги.

Постановка проблеми. Провідною тенденцією сучасної мистецької практики є розширення раніше встановлених меж. Відбувається поєднання різних стилів, здійснюється певне переформатування звичних для інструментів амплуа. Прагнення до відкриття нових горизонтів у музиці призводить до того, що тепер фактично немає інструментів, які б використовували лише в певних стильових напрямках. Внаслідок цього до виконавців висуваються нові вимоги, як технічного, так і образно-емоційного характеру, пов'язані з потребою їх універсалізації, коли музикант повинен вміти грати не лише академічну, а й естрадну музику. Питання, пов'язане з розширенням сфери застосування баяну в музиці ХХ-ХХІ століть є малодослідженим, що й зумовлює науковий інтерес до даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка джазового мистецтва загалом та особливості свінгу зокрема аналізуються в працях Г. Багдасар'яна та В. Конен. Питання інтерпретації творів в джазі та поп-музиці розроблені в працях вітчизняного музикознавця В. Тормахової. Особливості майстерності гри на баяні представлені в роботі Ф. Ліпса. Розкриття своєрідності танго нуево та ролі А. П'яццолі у його формуванні здійснюється в праці В. Самофалова.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Попри те, що специфіка мистецтва гри на баяні неодноразово ставала предметом наукових розробок, питання трансформацій, що відбуваються через висунення нових творчих «іпостасей» цього інструменту, ще не було представлено у вітчизняному музикознавстві.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є аналіз нових техніко-виразних вимог, що постають у мистецтві гри на баяні перед виконавцями, які не обмежують свій репертуар творами академічної музичної традиції, але й включають великий масив творів, що можуть бути віднесені до естрадної музики.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглянути історію культури та специфіку появи музичних інструментів, то можна дійти висновку, що багато інструментів зазнали чи суттєвих змін

впродовж своєї історії. Так, до прикладу, флейта традиційно відноситься до дерев'яних духових інструментів, хоча й матеріал з якого її виготовляють досить важко співставити з деревиною (хіба що мова йтиме про флейту Пана чи китайську флейту). Її структурні трансформації, пов'язані з додаванням клапанів, поступовим удосконаленням є свідченням процесу еволюції інструменту. Проте, якщо мова йде про інструменти зі значно коротшою історією, на етапі їх створення було сконцентровано максимальні зусилля, які надали неперевершені та фактично бездоганні результати, що зумовлює їх структурну та видову стабільність. Одним з інструментів, які фактично не змінили власного зовнішнього вигляду є баян. Якщо структурно баян не змінювався, то відбулись чималі зміни, пов'язані з його трактуванням та використанням в сучасній музиці.

Насамперед слід зазначити, що до клавішно-духових язичкових інструментів відносяться акордеон, баян та бандонеон. Подібні принципи звуковидобування та особливості техніки гри на них дозволяють виконувати фактично один і той самий музичний матеріал. Тому доволі поширеним явищем є адаптація твору, написаного для виконання на бандонеоні (як це робить А. П'яццолі) для гри на іншому спорідненому інструменті. Темброва схожість відіграє вирішальну роль, адже завдяки ній не змінюється образно-емоційний зміст, закладений автором.

Варто відмітити, що сама система професійної освіти для виконавців, які грають на народних інструментах, в тому числі і на баяні, почала формуватися лише приблизно сто років тому (в 20–30-х роках ХХ століття). Проте це не стало на заваді виникненню великої кількості прекрасних виконавців. «Сучасний баяніст – ерудований, освічений музикант, вихований на кращих традиціях вітчизняної та зарубіжної музичної культури» [3, с. 4]. Одним з найбільш важливих моментів, що зумовлюють звернення до інструменту є його здатність відповідати композиторським запитам. В даному випадку визначальну роль можуть відігравати виразний звуковий діапазон, тембральна характеристика інструмента та можливість грати,

за потреби, складну багатоголосну фактуру. Практично всім цим вимогам відповідає баян. Його виконавські можливості своєю універсальністю, що проявляється у можливостях грати поліфонічну та гомофонно-гармонічну фактуру, широкому реєстровому діапазоні, здатності відтворювати різні динамічні відтінки сприяють тому, що він знаходиться поза конкуренцією.

Баян є інструментом, здатним передати чималий спектр образів. Це зумовлюється тими можливостями, які відкриваються завдяки здатності впливати на звук після того, як він вже виник. Відомий виконавець-баяніст та композитор Ф. Ліпс зазначає: «Сучасний баян володіє безліччю природних достоїнств, які характеризують художній облік інструменту. Кажучи про позитивні якості баяна, ми, звичайно ж, в першу чергу будемо говорити про його звукові переваги – про красивий співучий тон, завдяки якому виконавцю-баяністу підвладна передача найбільш різноманітних відтінків музично-художньої виразності» [3, с. 11]. Завдяки можливості виконувати мелодичну лінію з надзвичайно широким діапазоном у реєстровому відношенні (що характерно для фортепіано) та володіти здатністю наповнювати все це тією чуттєвістю, що притаманна для природнього вібрато духових інструментів, робить баян унікальним і зумовлює стильове його перевтілення. Простежимо жанрово-стилістичні трансформації, які відбуваються з даним інструментом.

Від початку виникнення баяну, він досить часто використовувався для виконання музики, пов'язаної з народним музикуванням, фольклором. Проте, однією з провідних тенденцій ХХ століття стає зміна основних та пріоритетних ліній розвитку, внаслідок чого здійснюється переосмислення інструментів, поєднання стилів, певний плюралізм музичного мислення. Якими ж є вимоги до створення «ідеальної» виконавської інтерпретації твору на баяні? Насамперед, головним є дотримання аспектів, пов'язаних з технічним рівнем баяніста. Також важливу роль відіграє вміння грати у різних стильових напрямках, що передбачає не лише технічну досконалість, а й знання специфічних прийомів, чи скоріше виконавської манери, яка притаманна тому чи іншому музичному стилю.

Наочними прикладами необхідності розширення вимог до виконавців, що грають на баяні, постає гра творів, які відносяться не до академічної традиції, а до естрадної, популярної музики. Чималі трансформації у виконавській баянній техніці пов'язані з використанням його в джазовій музиці. Для джазового мистецтва притаманним є вміння грати свінг. Г. Багдасар'ян, сучасний російський музикознавець і джазовий музикант, так характеризує свінгову манеру: «Свінгу властива характерна метро-ритмічна (найчастіше тріольна) пульсація, заснована на постійних відхиленнях ритму від опорних долей граунд-біта і синкопованість. Завдяки цьому створюється враження великої внутрішньої енергії, що знаходиться в стані нестійкої рівноваги, ефект «розгойдування», «розхитування» і «розсвінговування» звукової маси і метричної основи. При свінгу виникають метроритмічні і динамічні конфлікти, сконцентровані головним чином навколо сильних (основних) тактових долей, а синкопи (для поси-

лення імпульсивності ритму) – підкреслюються акцентами...» [1, с. 21]. Відсутність свінгу у джазі є помітною відрадою. Можна сказати, що без нього втрачається те відчуття свободи, яке притаманне цьому синтетичному явищу. Якщо спробувати вербально описати специфічні метроритмічні особливості джазового мистецтва, то варто звернутись до того визначення В. Конен у праці «Шляхи американської музики»: «Джаз відрізняється складною багатоплановою ритмічною структурою. Її формально-композиційні елементи можна звести до трьох основних принципів: дводольність особливого типу; поліритмія; складна система синкопування, при якій відбувається не тільки безперервне зміщення акценту з сильної долі на слабку, але також і зміщення його на якусь частку одиниці, що акцентується – ефект, який неможливо зареєструвати на папері за допомогою сучасної європейської нотації» [2, с. 242].

Варто зазначити, що не лише виконання свінгу є доволі непростим завданням для баяніста, який здобув професійну академічну музичну освіту. Адже записати свінг в нотному тексті практично неможливо, а саме опора на текст є базовою для виконавців академічного спрямування. Натомість для джазових виконавців притаманне вміння грати по цифровці, переосмислення творів, представлених у нотному тексті згідно з традиціями, притаманними джазу. Вітчизняний музикознавець В. Тормахова відмічає специфіку джазового виконавства, яке розвиває творчі здібності музикантів. Гра джазових творів нерозривно пов'язана з інтерпретацією, створенням власного бачення композиції. Причому зажди можуть бути як стабільні, так і мобільні фактори. «Основою джазового мистецтва є стандарти – музичний твір, що є частиною загальновідомого джазового репертуару. В основному, джазові стандарти у нотному записі представлені у вигляді мелодії з «цифровою» – позначенням акордів у буквено-цифровому вигляді. В даному випадку саме це виступає основою тексту, який буде надаватись інтерпретації. Можлива також наявність певних «еталонних» виконавчих композицій, аудіо- чи відеозапис якої буде текстом» [5, с. 59]. Отже, при виконанні джазового твору на баяні, виконавець повинен вміти грати цифровку (позначення гармонічної схеми джазового стандарту), а також вміти інтерпретувати твір. В процесі створення власного варіанту стандарту можна децю змінювати мелодичну лінію, гармонію та ритмічну складову композиції.

В останні роки спостерігається також залучення гри баяна в поп-музикування. Мова йде про колективи, основою репертуару яких є кавер-версії хітів естрадної музики. В даному випадку також відбувається адаптація твору до іншого складу, що потребує чимало творчої участі виконавця. Для того щоб створити належну версію популярної композиції, необхідно її проінтерпретувати. В. Тормахова відмічає ті компоненти, які можуть зазнавати змін в даному випадку: «Зазвичай у поп-музиці поняття інтерпретації стосується композиторської творчості, хоча сама персона автора музики, тексту й аранжування може залишатися для публіки невідомою. Якщо спробувати виокремити ті компоненти, які можуть змінюватись у результаті інтерпретації

в музичному тексті поп-композиції, то можна назвати наступні: аранжування; ритм; розмір; гармонія; тембр; манера виконання; незначні зміни мелодії» [6, с. 35].

Внаслідок того, що в естрадній музиці значно більшою є міра свободи, в рамках якої виконавець повинен реалізовувати власне бачення твору, він може змінювати чимало засобів музичної виразності. Це може бути не лише зміна метру та ритму, але й звуків мелодії, вербально-го тексту, аранжуванням. Чималу роль у деяких стильових напрямках відіграє специфіка артикуляції, як-от зміна акцентів. Виконавець може навіть змінювати стиль, порівняно з тим, в якому було написано перший варіант твору.

Надзвичайно продуктивним є використання баяну в латиноамериканській музиці. Так з появою танго нуево – напрямку, який здобуває нового дихання та свого сучасного вигляду завдяки діяльності Астора П'яццолі, популярність таких інструментів, як баян, бандонеон, акордеон значно зростає. При виконанні твору, що можна віднести до стилю танго нуево постають принципово інші задачі. Саме для латиноамериканської музики притаманна гострота ритму, яка характерна для танго, як танцювального жанру. Дотримання метроритмічної організації в даному стилі стає однією з провідних проблем технічного рівня. Крім того, саме в цій музиці ритмічна загостреність фраз пов'язана з надзвичайною експресивною подачею музичного матеріалу. Цю музику не можна виконувати врівноважено та логічно, як академічну, або вільно – випереджуючи чи затримуючись по відношенню до першої долі такту. Її пронизує нерв, пристрасність та певна непередбачуваність розгортання є її головними атрибутами, які нагадують, що вона наче народжується в процесі виконання твору.

Ця неординарність метроритмічного начала, що є наслідком яскравої пристрасності, формується завдяки витокам, з яких утворюється танго. В. Самофалов, аналізуючи особливості танго, викремлює наступні етапи його становлення: «Двобольна кубинська хабанера та її європейський варіант андалузське танго, привезене іспанськими танцівниками, яке не мало відношення до звичайного танго, зіткнулись з таким витвором аргентинської глибинки, як пайяда (поетична імпровізація, яка часто виконувалась під звичайний гітарний акомпанемент) та синкопована мілонга, котра

швидко перетворилась в популярний у населення арабалів танець. Згодом мілонга переплелась із афро-аргентинською кандобе, ритмічно складним, розкутиим танцем, який перейняли у темношкірих мешканців Буенос-Айреса. З усієї цієї гримучої суміші схоже й народились музика і танець, відомі нині під ім'ям танго» [4, с. 187].

Спочатку танго виконувалося на гітарі, проте згодом на перший план почав виходити бандонеон. Саме його звучання стало поступово асоціюватися з танго. Завдяки діяльності Астора П'яццолі танго починає сприйматися не лише як музика, що супроводжує танець, а й як та, що заслуговує на окреме прослуховування. Це досягалося за рахунок незвичних «ритмічних модуляцій». П'яццола досить тривалий час експериментує з виконавським складом, одним з яких став квінтет, до якого окрім бандонеона входили також скрипка, фортепіано, електрогітара та контрабас. В рамках такого камерного складу підвищуються вимоги до рівня виконавців, які повинні не лише вміти грати сольо, але й створювати повноцінний ансамбль, що був би узгодженим звучанням. Для виконання подібної музики необхідна чимала свобода для інструмента, що грає соло та активна метроритмічна підтримка інших інструментів. «Найяскравіше стилістичне відтворення творів А. П'яццолі розкривається повною мірою у ансамблевому виконанні, при якому сольне імпровізаційне проведення (бандонеона, баяна) вивільнене і не пов'язане із супроводжуваними партіями. Ансамблеве виконання забезпечує свободу сольоючому інструменту, тоді як інші учасники ансамблю мають завдання дотримуватись чіткого ритму, виконувати інші елементи фактури (бас, гармонію, контрапункт тощо)» [4, с. 191].

Висновки та подальші перспективи. В музичній культурі ХХ-ХХІ століття баян є інструментом, що реалізується в багатьох стильових напрямках. Його широкі технічно-виконавські можливості обумовлюють інтерес до нього з боку представників як академічної, так і джазової, естрадної, популярної музики. Головною вимогою, що висувається перед сучасними баяністами є вміння грати у різних виконавських манерах, які б відповідали обраному стильовому спрямуванню. Для кожного стилю характерним є ряд складнощів, як технічного рівня (метроритмічного), так і творчого (необхідність створення інтерпретації, дотримання належної експресії).

Список літератури:

1. Багдасарьян Г.Э. Развитие метроритмических способностей в процес се обучения на ударных инструментах: дис. ... канд. пед. наук. Санкт-Петербургский гос. ин-т культуры. – Спб., 2015.
2. Конен В.Д. Пути американской музыки. Очерки по истории музыкальной культуры США. Монография. – М.: Музыка, 1965. – 525 с.
3. Липс Ф. Искусство игры на баяне. – М.: Музыка, 1985. – 158 с.
4. Самофалов В. Деякі аспекти творчості Астор П'яццолі. Трактатування перекладень його творів для ансамблів з баяном (акордеоном) / В.М. Самофалов // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство. Вип. 41. – К., 2012. – С. 187–194.
5. Тормахова В.М. Особливості інтерпретації в джазі // Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. праць. – Вип. 31. – К.: Міленіум, 2017. – С. 57–63.
6. Тормахова В.М. Особливості інтерпретації в поп-музиці // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство / [за ред. О. С. Смоляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – № 1 (вип. 36). – С. 32–36.

Андрийчук П.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

ТЕХНИЧЕСКИ-ВЫРАЗИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО БАЯННОГО ИСПОЛНТЕЛЬСТВА

Аннотация

Для музыкальной культуры присуще постоянное стремление к обновлению. Проявлением этой тенденции может быть включение в баянный репертуар произведений, которые относятся к различным стилевым направлениям, в том числе и эстрадной музыки. Использование баяна в джазе связано с выдвижением новых требований к исполнителю – как технического, так и образного характера. Необходимы умение играть свинг, ориентироваться в цифровке, иметь способности к свободной трактовке джазового стандарта, которая проявлялась бы в подходящей интерпретации. Исполняя произведения, связанные с латиноамериканской музыкой, важным является соблюдение не только характерного ритма, но и воспроизведение надлежащей экспрессивности подачи музыкального материала.

Ключевые слова: баян, исполнение, эстрадная музыка, джаз, танго нуэво, требования.

Andriichuk P.O.

Kyiv National University of Culture and Arts

TECHNICAL AND EXPRESSIVE SINGULARITY OF MODERN ACCORDION EXECUTION

Summary

In musical culture there is a constant desire for renewal. The manifestation of this trend can be the inclusion in the bayan repertoire of works that belong to different styles, including pop music. The use of bayan in jazz is associated with the nomination of new requirements for the performer, both technical and imaginative. You need to be able to play swing, navigate in digital, have the ability to freely interpret the jazz standard, which would manifest itself in a suitable interpretation. Performing works related to Latin American music, it is important not only to observe a characteristic rhythm, but also to reproduce the proper expressiveness of the musical material.

Keywords: bayan, performance, pop music, jazz, tango nuevo, requirements.